

УДК: 352:334.724.6(477)

Стрекаль О. О.¹

ПРОБЛЕМИ І ПРІОРИТЕТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті здійснено дослідження передумов формування та розвитку, проблем і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України у контексті необхідності лібералізації нафтогазового ринку країни та забезпечення конкурентоспроможності цих підприємств за вказаних умов. Охарактеризовано особливості діяльності державних нафтогазових підприємств України в сучасних умовах з огляду на конкретні чинники, що сприяють чи перешкоджають процесам розвитку. Визначено напрямки підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України. Виявлено, що забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України залежить від рівня розвитку і опрацьованості певних груп складових державного регулювання.

Ключові слова: державні нафтогазові підприємства, нафтогазовий сектор, конкурентоспроможність, ринок нафти і газу, лібералізація ринку, державний фінансовий контроль.

ВСТУП

В умовах глобалізації основними суб'єктами енергетичного ринку є вертикально інтегровані за виробничим типом та/або за фінансовою ознакою компанії, що діють на всіх етапах виробничого циклу: від геологорозвідувальних робіт і видобутку нафти, вугілля і газу, транспортування, переробки до їхнього збуту [4].

Державні нафтогазові компанії контролюють близько 90 % світових резервів нафти і газу і 75 % їхнього виробництва, а також велику частину відповідної інфраструктури. Серед 25 найбільших світових нафтогазових корпорацій 18 є державними. Таким чином, державні нафтогазові компанії відіграють важливу роль в економіці,

¹ Рецензент – д. е. н. Шилепницький П. І.

забезпеченні енергетичної безпеки і збереженні стабільності на ринках нафти і газу [15, 18].

В Україні компанією, що монопольно діє на переважній більшості сегментів нафтогазового ринку країни, є Національна акціонерна компанія (далі – НАК) «Нафтогаз України», яка діє на ринку не лише як провідне підприємство нафтогазового сектору країни, але і в якості найбільшого підприємства країни взагалі. НАК «Нафтогаз України» здійснює повний цикл операцій із розвідки та розробки родовищ, експлуатаційного і розвідувального буріння, транспортування та зберігання нафти і газу, постачання природного і скрапленого газу споживачам. Понад 97% нафти і газу в Україні видобувається дочірніми підприємствами та структурними підрозділами даного підприємства [7]. Підприємство здійснює переробку газу, нафти і конденсату на п'яти газопереробних заводах (ГПЗ), має фірмову мережу автозаправних станцій.

НАК «Нафтогаз України» та державні нафтогазові підприємства, що входять до його складу як суб'єкти нафтогазового сектору України, визначають ефективність функціонування даного сектору і в значній мірі – економічну стабільність та розвиток економіки країни через особливу роль компаній енергетичного комплексу в національній економіці, вплив аспекту безпеки і політичного аспекту. Вказані обставини визначають актуальність дослідження процесів розвитку державних нафтогазових підприємств енергетичного комплексу. Крім того, слід відзначити недостатню наукову розробленість низки проблемних моментів забезпечення в сучасних нестабільних умовах розвитку економіки країни ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору, що й визначає важливість теми даної наукової статті для розкриття і формування нових наукових рішень.

До останнього часу експерти значною мірою ігнорували потребу дослідження впливу державних нафтогазових компаній на світову і національну економіку. У великій частині досліджень (як закордонних [14, 17], так і вітчизняних авторів [1, 6, 13]) акцентовано увагу на різниці в ефективності між державними нафтогазовими підприємствами і приватними корпораціями і випущено з уваги, що державні компанії ставлять перед собою складніші і ширші соціально-економічні і політичні завдання – на відміну від приватних власників, орієнтованих тільки на максимізацію віддачі на вкладений капітал.

Натомість на даний момент є актуальними питання не лише порівняння ефективності приватних і державних компаній, але й питання виявлення проблеми і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України в сучасних умовах з огляду на макроекономічні проблеми країни, економічну та політичну нестабільність, потребу дотримання вектору євроінтеграції, забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних

нафтогазових підприємств на європейському енергетичному ринку тощо. У процесі дослідження даної проблематики стануть у нагоді праці таких закордонних і вітчизняних дослідників ефективності нафтогазового сектору, як А. Альберт, Г. Бурлака, З. Буцьо, В. Геєць, В. Данніков, М. Десягин, С. Денисюк, О. Кириленко, В. Омельченко, Т. Орехова, Є. Панченко, І. Прокоф'єв, О. Харченко, Т. Морт, Дж. Фіннерті та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявлення та дослідження проблем і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України в сучасних умовах.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасні національні нафтові компанії здійснюють свою діяльність у різних формах. Вони можуть виступати у ролі монополістів або діяти на конкурентному ринку, здатні керувати активами або існувати у формі фінансових холдингових компаній. Істотно розрізняються також:

- характер їхньої спеціалізації у рамках ланцюжків доданої вартості;
- міра комерціалізації;
- рівень інтернаціоналізації виробництва.

Слід зважати на те, що державні нафтогазові підприємства займають істотні або навіть домінуючі позиції на внутрішніх нафтогазових ринках. Часто будь-які аргументи як на користь, так і проти розвитку державних підприємств нафтогазового сектору, зокрема в Україні, носять або занадто загальний [13], або спрощений характер [5]. Насправді державна власність не має на увазі обов'язкову державну монополію (як і приватна власність далеко не завжди спричиняє за собою конкуренцію) [16].

Результати аналізу тенденцій розвитку нафтогазового сектору вказують на необхідність урахування відмінностей у впливі факторів на стан енергетичної безпеки при формулюванні пріоритетних напрямів енергетичної політики країн, залежних від імпорту вуглеводневої сировини, зокрема України. Так, для промислово розвинутих країн, які є імпортерами вуглеводневої сировини, пріоритетними напрямками щодо забезпечення їхньої енергетичної безпеки мають залишатися:

- забезпечення надійності постачань енергоресурсів;
- диверсифікованість джерел постачань енергоресурсів;
- забезпечення безпеки енергетичної інфраструктури;
- впровадження нових технологій для зниження залежності від імпорту енергоресурсів.

З урахуванням зростаючих потреб людства у первинних джерелах енергії, збільшенням залежності багатьох країн від імпорту енергоносіїв, необхідністю суттєвих інвестиційних вкладень у

паливно-енергетичний комплекс і розвиток енергетичної інфраструктури досягнення глобальної енергетичної безпеки є неможливим зусиллями окремої країни. Тому Україна є важливим елементом системи енергетичної безпеки європейського масштабу, має свою енергетичну стратегію до 2030 року, ратифікувала Енергетичну хартію, Кіотський протокол, а отже, інтегрована у світову енергетичну систему. Завдання забезпечення національної енергетичної безпеки знайшло своє відображення в таких державних документах, як «Енергетична стратегія України на період до 2030 року» [11], Закон України «Про основи національної безпеки» [9], укази Президента України щодо першочергових дій уряду із забезпечення енергетичної безпеки (2006 року) і щодо питань енергетичної безпеки України [8], Стратегія національної безпеки України [10] та в багатьох інших документах.

Функціонування компаній нафтогазового сектору пов'язане зі створенням капіталомісткої інфраструктури – розвідувальної, виробничої, збутової, що обумовлює тісний зв'язок процесів концентрації капіталу та інтеграції учасників ринку з процесами розвитку галузі. Вирішення проблем доступу до джерел сировини, зниження витрат і економії на масштабах, підвищення рівня конкурентоспроможності безпосередньо впливає на економічне зростання. Всі ці завдання вимагають від підприємств нафтогазового сектору України масштабних зусиль, а актуальне на даному етапі завдання реструктуризації галузі на сучасній технологічній основі потребує значних капіталовкладень і формування ефективних галузевих і регіональних структур, їхнього зв'язку і взаємопроникнення у процесі формування енергетичного простору національного та глобального рівнів.

У таблиці 1 показано результати здійсненої О. А. Швидким оцінки потенціалу власного видобутку газу в Україні, які свідчать як про досить суттєвий потенціал ринку на найближче десятиліття, так і про потребу залучення суттєвих, багатомільярдних інвестицій у розвиток видобутку газу в Україні.

Для забезпечення вказаних обсягів інвестицій потрібна або концентрація капіталу вітчизняних підприємств, або суттєва участь держави у фінансуванні видобутку газу в Україні, у т. ч. через державні нафтогазовидобувні компанії, або залучення іноземних інвесторів та іноземних компаній для безпосереднього видобутку газу на території країни. Постає питання як про дотримання національних інтересів, так і про здатність власними зусиллями забезпечити потреби розвитку нафтогазового сектору країни.

На думку автора, у реальних умовах, з урахуванням тенденції євроінтеграції, доцільним є залучення різних, навіть більше – всіх можливих (за умови дотримання принципів енергетичної та економічної

безпеки) джерел інвестування для забезпечення максимально можливої динаміки розвитку вітчизняного нафтогазового сектору.

Таблиця 1

Оцінка потенціалу власного видобутку газу в Україні

Ресурси газу	Оціночні характеристики			Обсяг інвестицій до 2030 р., млрд грн	Собівартість, грн / тис. м ³
	Прогноз запасів, трлн м ³	Прогноз видобутку в 2030 р., млрд м ³	Обмежуючі фактори		
Традиційний газ	5,4	15-24	Виснаження запасів високої якості, збільшення глибини буріння	100–115	650–900
Нетрадиційний газ, у тому числі: – газ глибоководного шельфу	4–13	7-9	Висока вартість розвідки, значні капіталовкладення в інфраструктуру	80–90	600–1000
– газ щільних порід	2–8	7-9	Велика глибина залягання	55–65	1500–2200
– сланцевий газ	5–8	6-11	Невисока концентрація газу, низька проникність газонесних порід, екологія	35–45	2100–2800
– метан вугільних пластів	12–25	2-4	Велика глибина залягання і невелика товщина вугільних пластів	12–15	2300–3300

Джерело: за даними [12]

Проте масштаби діяльності на ринку не є самоціллю, більш важливими є характеристики ефективності процесів видобування, транспортування і реалізації нафтогазової продукції, характеристики співвідношення вигоди з ресурсами, витраченими на її отримання. І тут визначальним є курс на забезпечення ефективності вітчизняних нафтогазових підприємств, передусім домінуючих на ринку державних компаній у складі монополіста ринку ДАК «Нафтогаз України».

Проте в умовах переходу на ринкові відносини і лібералізації до процесу аналізу і прийняття рішень стосовно розвитку таких великих компаній, як НАК «Нафтогаз України» залучається багато учасників (суб'єктів відносин) з різними інтересами: державні регуляторні органи, органи влади національного і місцевого рівня, політичні структури, фінансово-промислові групи із впливом на прийняття рішень органами влади (парламентом, урядом тощо), приватні енергетичні компанії, споживачі, інвестори, громадські організації. Тому лібералізація та реструктуризація нафтогазового ринку з метою

підвищення ефективності діяльності нафтогазових компаній, у т. ч. державних внаслідок стимулювання їхньої ефективної діяльності в конкурентних умовах, може призвести до негативних наслідків щодо стабільного функціонування нафтогазового сектору України, пов'язаних з такими обставинами:

- внаслідок наявності багатьох суб'єктів відносин породжується відмінність критеріїв управління для нафтогазового сектору як системи, так і окремих його частин, зокрема державних нафтогазових підприємств;
- виникає суперечність між комерційними інтересами підприємств і необхідністю забезпечення надійності нафтогазового сектору та енергетичної безпеки країни;
- у процесі функціонування оптового ринку нафти і газу виникають суттєві і різкі зміни, внаслідок чого можуть мати місце зниження запасів готової продукції, проблеми з постачанням сировини тощо, тобто нафтогазовий сектор може на деякий період зменшити у цілому ефективність функціонування;
- змінюються критерії управління у складних аварійних ситуаціях, при системних аваріях.

Перспективними кроками у напрямку підвищення ефективності підприємств нафтогазового сектору і країни в цілому є зменшення енергоспоживання промисловістю і населенням, а також підтримка державою розвитку «зеленої» енергетики. На даний момент в Україні введений і діє «зелений тариф», скасовані усі податки на ввезення енергозберігаючого устаткування, скасований податок на прибуток для вітряних електростанцій. У результаті прийнятих заходів у 2011 р. деякі компанії вже отримали дозвіл на безмитне ввезення енергозберігаючого устаткування, декілька проектів знаходяться на стадії завершення складання проектної документації, більше 40 компаній вже продають електроенергію за «зеленими» тарифами [1].

На особливу увагу в сенсі перспектив розвитку вітчизняного нафтогазового сектору заслуговує сфера максимізації доданої вартості через інтеграцію з нафтогазовою промисловістю електроенергетики. Наприклад, лібералізація електроенергетики Великої Британії та інших країн ЄС сприяла зростанню привабливості електроенергетики для потужних газових компаній, які раніше здійснювали виключно видобувну та газотранспортну діяльність, і навпаки [3].

Таким чином, особливості діяльності державних нафтогазових підприємств України пов'язані з рядом чинників, що на них впливають:

1) причини процесів реформування та реструктуризації, що відбуваються і мають продовжитись у процесі євроінтеграції: хвилі дроблень, злиттів і поглинань традиційно супроводять стадію економічного зростання, а в умовах України вони відбуваються

незалежно від стадій розвитку економіки, тому чинниками, що визначають особливості цих процесів:

– були: постприватизаційний перерозподіл власності, експансія і реорганізація великих груп або галузей;

– мають бути: потреба зростання ефективності підприємств у конкурентних умовах;

2) специфіка структури власності та контролю використання ресурсів вітчизняних нафтогазових компаній: незважаючи на певні правові механізми, приватні акціонери компаній-монополістів відіграють пасивну роль і не можуть виступати повноцінними учасниками фінансового і корпоративного контролю. Тому актуальним є забезпечення ефективного фінансового контролю вітчизняних державних нафтогазових підприємств;

3) особисті інтереси керівників державних нафтогазових підприємств, що часто не співпадають з потребами ефективності, розвитку, забезпечення національних, а не приватних інтересів;

4) складна структура власності державних нафтогазових компаній обумовлює мінімум відкритості в діяльності та складність контролю з боку держави і громадськості.

5) порівняно високі вимоги до частки в акціонерному капіталі для здійснення контролю над підприємством;

6) неформальний контроль (через «контрактні групи», контроль фінансових потоків, «давальницькі» механізми, угоди про використання «грошових сурогатів» тощо), що є більш прийнятним для керівництва державних нафтогазових компаній та фінансових груп, інтереси яких вони можуть обслуговувати, ніж юридичне оформлення угод, фінансовий контроль, публічність, громадський нагляд.

Підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України передбачає, на думку автора, таке (рис. 1):

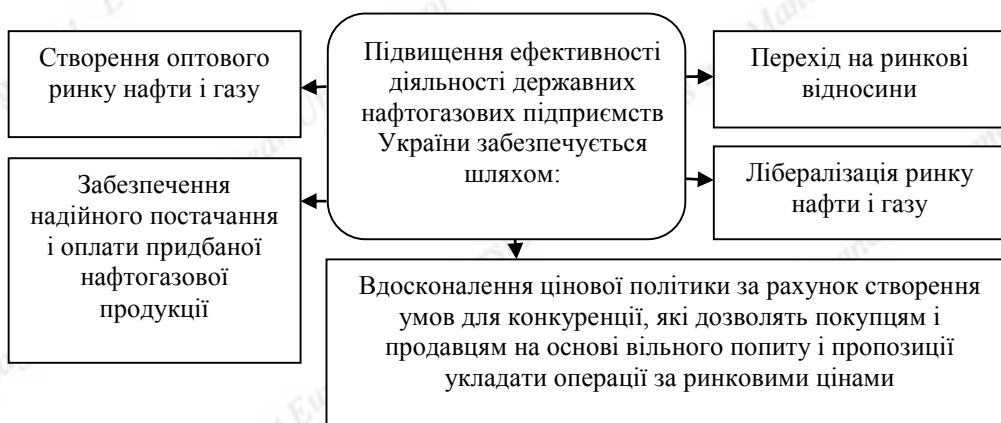

Рис. 1. Напрямки підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України

Джерело: власна розробка

Забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України залежить від рівня розвитку і спрацьованості таких груп складових державного регулювання нафтогазового сектору:

- нормативні документи, на основі яких здійснюється взаємодія між підприємствами та між підприємствами і державою;
- особливі умови обороту продукції і ресурсів (наприклад, обмін акціями, надання кредитів, використання пільгових цін для взаємних розрахунків, безоплатна передача основних засобів у постійне або тимчасове використання тощо);
- зобов'язання учасників щодо спільних дій, гарантії таких зобов'язань і санкції за їхні порушення;
- система управління господарською взаємодією, що забезпечує (за можливих змін умов функціонування) потрібну синхронізацію діяльності його учасників, захист інтересів кожного з них і своєчасне коригування їхніх подальших дій;
- заходи фінансової, організаційної підтримки, включаючи державну.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у статті здійснено дослідження передумов формування та розвитку, проблем і пріоритетів забезпечення ефективності діяльності державних підприємств нафтогазового сектору України в контексті необхідності лібералізації нафтогазового ринку країни і забезпечення конкурентоспроможності та ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств за цих умов. Сформовано напрямки підвищення ефективності діяльності державних нафтогазових підприємств України.

Охарактеризовано особливості діяльності державних нафтогазових підприємств України у сучасних умовах з огляду на конкретні чинники, що сприяють чи перешкоджають процесам розвитку.

Для державних підприємств нафтогазового сектору України пріоритетами розвитку, на думку автора, є: можливість задоволення зростаючого попиту на імпортовані енергоресурси; забезпечення притоку капіталу та фінансування інвестицій в енергетичну інфраструктуру і розробку ресурсів; забезпечення базової потреби населення в енергоресурсах та створення активного попиту на послуги паливно-енергетичного комплексу. Слід також звернути увагу на диверсифікацію джерел постачань енергоресурсів і впровадження нових технологій для зниження залежності від імпорту сировини.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Анализ топливно-энергетического комплекса Украины [Электронный ресурс]. – К. : Pro Capital Group, 2012. – 10 с. – Режим доступа : <http://www.fixygen.ua/rs/companiesreviews/4069/>.
2. Бараннік В. О. Комплексна методика оцінки та шляхи

- забезпечення енергетичної незалежності держави: дис... канд. екон. наук : 21.04.01 «Економічна безпека держави» / В. О. Бараннік ; Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. – К., 2008. 3. Европейская стратегия безопасности энергоснабжения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://escosys.narod.ru/2006_7/art063.pdf. 4. Ігнатюк А. І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання : монографія / А. І. Ігнатюк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 465 с. 5. Мархасина М. В. Реструктуризация как инструмент развития нефтегазового бизнеса : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / М. В. Мархасина. – СПб., 2010. – 136 с. 6. Моделювання впливу інтеграційних рішень в енергетиці на передумови досягнення сталого розвитку території : монографія / [І. І. Гусева, В. В. Дергачова, Н. В. Карасва та ін.] ; за заг. ред. Н. В. Карасвої. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2010. – 346 с. 7. НАК «Нафтогаз України» : офіційний сайт компанії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/>. 8. Питання енергетичної безпеки України : указ Президента України від 14.03.2007 № 204/2007 (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/204/2007>. 9. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 № 964-IV (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/964-15>. 10. Про Стратегію національної безпеки України : указ Президента України від 12.02.2007 № 105/2007 (зі змін. та допов.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/105/2007#n10>. 11. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 № 145-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-%D1%80>. 12. Швидкий О. А. Розвиток газового ринку в сучасній енергетичній стратегії України / О. А. Швидкий // Схід : аналітично-інформаційний журнал (UlrichsWeb, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), ПІНЦ Library.ru, EBSCO, Philosophy Documentation Center, Index Copernicus, WorldCat). – 2013. – № 6 (126), листопад – грудень. – С. 186–191. 13. Швидкий О. А. Нафтогазові ТНК і глобальна енергетична безпека / О. А. Швидкий // Ринок цінних паперів України. – 2012. – № 10. – С. 25–31. 14. Al-Kasim F. Managing Petroleum Resources: The Norwegian Model in a Broad Perspective / F. Al-Kasim. – Oxford : Oxford Institute of energy studies, 2006. 15. Stevens P. National Oil Companies: Good or bad? A Literature Survey / P. Stevens // CEPMLP : International Journal. – 2004. – № 14. – P. 10. 16. Vickers J. Economic Perspectives of Privatization / J. Vickers, G. Yarrow // Journal of Economic Perspectives. – 1991. – № 2. – P. 111–132. 17. Von der Mehden F. R. Petronas: A National Oil Company with an International Vision / Von der Mehden F. R., A. Troner // Baker Institute for Public Policy. – 2007. – Rice University, Houston. 18. Yergin D. The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power / D. Yergin. – London : Simon & Schuster, 1991. – 912 p.

Дата надходження до редакції – 08.04.2015 р.